

У93

4487р

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

УШАКОВА КАТЕРИНА ЮРІЇВНА

УДК 159.923.2: 615.851.4

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У СТУДЕНТІВ
МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 2018

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент
Співак Любов Миколаївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теоретичної та
консультативної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Павелків Роман Володимирович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри вікової та
педагогічної психології;

кандидат психологічних наук
Сущинська Тетяна Сергіївна,
Бердянський державний педагогічний університет,
старший викладач кафедри прикладної психології та
логопедії.

Захист відбудеться 28 лютого 2018 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

Автореферат розісланий _____ січня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Невпинна інтеграція української держави до світового економічного простору актуалізує проблему підготовки конкурентоспроможних фахівців на етапі їх професійного навчання. У вітчизняному суспільстві особливої гостроти набуває потреба у випускниках із глибокими знаннями і необхідними вміннями за обраним фахом, розвиненими уявленнями і позитивним ставленням до себе як фахівця та професійної спільноти, стійким прагненням до успішної професійної самореалізації. На сучасному етапі становлення вітчизняної освіти увагу психологів сконцентровано на шляхах і засобах підвищення ефективності підготовки студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації як фахівців із високорозвиненою професійною свідомістю та самосвідомістю. Важливим пріоритетом імплементації Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» визначено підготовку професіоналів нового типу в державних вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації. Тому нагальним завданням української психологічної науки є обґрунтування психологічних умов і розробка ефективної програми психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів цих закладів упродовж їх навчання. Адже розвинена професійна «Я-концепція» є основою їх успішного професійного становлення надалі.

Феномен «Я-концепція» особистості постійно був в епіцентрі наукового інтересу масиву зарубіжних і вітчизняних психологів. Його різні ракурси цікавили Р. Бернса, М. Й. Боришевського, І. С. Булах, В. Джеймса, І. С. Кона, Ч. Кулі, С. Д. Максименка, Дж. Міда, Р. В. Павелківа, К. Роджерса, Л. М. Співак, В. В. Століна, Т. С. Суцинську, П. Р. Чамату, З. Фрейда та ін. Найчастіше «Я-концепцію» розуміють як систему уявлень особистості про себе, самооцінок і самоставлень, що регулює її поведінку. Основним чинником розвитку цього феномена вважають взаємодії особистості зі значущими іншими, психологічними механізмами – рефлексію, ідентифікацію та самоконтроль.

Важливим видом «Я-концепції» особистості є професійна. Тривалий час психологи вивчали особливості її становлення на етапі професійної самореалізації особистості (Б. Г. Ананьєв, Є. О. Клімов, О. М. Кокун, Н. В. Кузьміна, Ю. П. Поваренков, Л. Б. Шнейдер та ін.). Доведено, що цей процес розпочинається на етапі професійного навчання особистості. Однак його специфіка привернула увагу психологів нещодавно. Предметом дослідження були особливості становлення професійної «Я-концепції» майбутніх юристів (Р. В. Каламаж, П. В. Макаренко та ін.), психологів (А. С. Борисюк, Н. Ф. Шевченко та ін.), педагогів (Л. В. Долинська, В. І. Юрченко та ін.). Лише М. І. Попіль досліджувала розвиток професійної ідентичності майбутніх медсестер і вплив фахових деструкцій на цей процес.

Встановлена соціальна значущість і недостатня розробленість теоретичних і прикладних аспектів проблеми професіоналізації особистості майбутніх медичних працівників зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Психологічні чинники становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукової роботи кафедри психології

факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямком «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів». Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 13.12.2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 25.03.2014 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично вивчити особливості й психологічні чинники становлення компонентів професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів; розробити та апробувати програму психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів.

В основу дослідження покладено такі **припущення:** становлення компонентів професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів у звичайних умовах їх навчання є недостатнім, що зумовлюється його зовнішніми і внутрішніми чинниками; інтенсифікації розвитку компонентів професійної «Я-концепції» у майбутніх середніх медичних працівників сприятиме застосування програми психологічного супроводу цього процесу на етапі їх професійного навчання з урахуванням його психологічних чинників.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати основні наукові підходи та обґрунтувати теоретичні засади вивчення становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів;
- 2) обґрунтувати критерії, визначити показники і рівні становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів;
- 3) емпірично дослідити особливості та чинники становлення компонентів професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів;
- 4) сконструювати психологічну модель, розробити та апробувати програму психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів; сформулювати методичні рекомендації психологам і викладачам медичних коледжів із розвитку професійної «Я-концепції» у студентів цих навчальних закладів.

Об'єкт дослідження: професійна «Я-концепція» студентів медичних коледжів.

Предмет дослідження: психологічні чинники становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів.

З метою розв'язання поставлених у дисертації завдань було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів: аналіз і систематизація наукової літератури, порівняння й узагальнення результатів теоретичних та емпіричних досліджень, бесіди; самоопис «Я – майбутній медичний працівник», модифікована нами методика «Дослідження самооцінки особистості» (авт. С. Будассі, адапт. Т. І. Пашукова, А. І. Допіра, Г. В. Дьяконов) (вивчення особливостей і чинників становлення *когнітивного* компонента професійної «Я-концепції»); методика «Хто Я?» (авт. М. Кун і Т. Макпартленд), методика «Дослідження самооцінки особистості» (авт. С. Будассі, адапт. Т. І. Пашукова, А. І. Допіра, Г. В. Дьяконов),

модифікований А. С. Борисюк - опитувальник самоставлення В. В. Століна, С. Р. Пантілєса – «Ставлення до себе як до професіонала» (вивчення особливостей і чинників становлення *емоційно-оцінного* компонента); проєктивна методика «Конфліктні стосунки медсестра-хворий» (авт. І. В. Тихонова, Л. П. Урванцев) (вивчення особливостей і чинників становлення *поведінкового* компонента); модифікована нами анкета авт. А. С. Борисюк (вивчення чинників становлення професійної «Я-концепції»); методи математичної статистики – методи описової статистики, коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена, критерій ϕ^* -кутового перетворення Р. Фішера, χ^2 -критерій Пірсона.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі медичних коледжів м. Чернівці і с.м.т. Новоселиця Чернівецької області. Контингент досліджуваних склали 307 студентів 1-4-х курсів денної форми навчання спеціальності 223. «Медсестринство». У дослідженні взяли участь психологи, куратори академічних груп і викладачі цих коледжів (32 особи).

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* емпірично досліджено особливості та психологічні чинники становлення когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів професійної «Я-концепції» студентів 1-4-х курсів медичних коледжів; встановлено критерії (їх самоусвідомлення як майбутніх медичних працівників середньої ланки, професійне самооцінювання, професійне самоставлення, саморегуляція і самоконтроль власної поведінки у професійних ситуаціях), показники, рівні (високий, середній, низький), визначено психологічні (розвиненість професійної свідомості; ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності; співвідношення їх реальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників із ідеальними; місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері студентів; прагнення професійної самореалізації; значущість обраної професії, актуальність і значущість професійної самоідентичності) й соціальні (професійна освіта; престижність професії медичного працівника у суспільстві; її соціальний статус у суспільстві; ставлення до медичних працівників у суспільстві) чинники становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів; сконструйовано психологічну модель розвитку професійної «Я-концепції» у майбутніх медичних працівників; обґрунтовано психолого-педагогічні умови, розроблено та апробовано програму психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» в студентів медичних коледжів; сформульовано методичні рекомендації психологам і викладачам медичних коледжів із розвитку професійної «Я-концепції» у студентів цих навчальних закладів;

- *уточнено* психологічний смисл і структуру феномена «професійна «Я-концепція» майбутніх медичних працівників»;

- *набули подальшого розвитку* знання про сутність і психологічні засоби розвитку професійної «Я-концепції» у студентів вищих навчальних закладів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що комплекс психодіагностичних методик і програма психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» в студентів медичних коледжів можуть застосовуватися психологами і викладачами цих закладів. Результати дослідження можуть

використовуватися викладачами медичних коледжів при викладанні ряду навчальних дисциплін – «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Основи медичної психології».

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес: Чернівецького медичного коледжу Буковинського державного медичного університету (довідка № 109/ 014 від 03.04.2017 р.), Комунального вищого навчального закладу «Новоселицький медичний коледж Буковинського державного медичного університету» (довідка № 228 від 11.04.2017 р.), Комунального вищого навчального закладу «Вашковецький медичний коледж Буковинського державного медичного університету» (довідка № 21-3 / 70 від 31.05.2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися та були схвалені на зарубіжній науково-практичній конференції «Педагогіка і психологія в епоху глобалізації» (Будапешт, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток професіонала і професіоналізму: теорія і практика», (Черкаси – Добрич, 2014), II Міжнародній науково-практичній конференції «Професійна культура фахівця: сутність, реалії, перспективи» (Суми, 2016), III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми теоретичної та консультативної психології», (Київ, 2017), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасної психології» (Дніпро, 2017), на звітних наукових конференціях і засіданнях кафедри психології факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Основні теоретичні положення та емпіричні результати дослідження розкрито у 9 публікаціях, із них 4 – у вітчизняних наукових фахових виданнях (в 1, що включено до міжнародних наукометричних баз); 1 – у зарубіжному наукометричному періодичному фаховому виданні; 3 – в матеріалах конференцій, 1 методичних рекомендаціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (190 найменувань, із яких іноземними мовами 7) і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 173 сторінках комп'ютерного набору. Загальний обсяг дисертації – 223 сторінки. Робота містить 7 таблиць і 4 рисунка на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито його мету, завдання, об'єкт, предмет, припущення, методи, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про впровадження та апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження чинників становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів» розглянуто та проаналізовано основні наукові підходи до вивчення сутності та структури феноменів «Я-концепція» і професійна «Я-концепція», становлення професійної «Я-концепції» студентів як майбутніх фахівців на етапі навчання.

У психології вивчення феномена «Я-концепція» започаткував В. Джеймс, що є фундатором таких її напрямів, як філософія прагматизму і функціоналізм. Із цим

феноменом учений пов'язав емпіричне «Я» («Ме»), у змісті якого він виокремив матеріальний, соціальний і духовний аспекти. Психолог постулював, що в «Я» відфільтровуються знання і життєвий досвід особистості. Дослідження феномена «Я-концепція» в руслі символічного інтеракціонізму продовжили Дж. Мід і Ч. Кулі. Учені акцентували увагу на соціальних чинниках становлення «Я», вважаючи, що його появу зумовлюють взаємодії між людьми. В психоаналізі З. Фройд наголосив на усвідомлюваному й неусвідомлюваному аспектах «Я». Натомість Е. Еріксон підкреслив важливість усвідомлення особистістю своєї ідентичності. Інтеракціоніст Т. Шибутані відзначив відносну стійкість «Я-концепції», що зумовлює індивідуальну стратегію поведінки особистості.

За позицією К. Роджерса, засновника гуманістичного напряму в психології, «Я» (чи «Я-концепція») є структурованим послідовним гештальтом, що містить уявлення особистості про себе як суб'єкта й об'єкта та їх самооцінки, а також сприймання нею власних взаємодій із іншими людьми та цінності, які стосуються цих взаємодій. Суттєвий унесок у розвиток наукових знань про феномен «Я-концепція» належить Р. Бернсу. Вчений визначив цей складний феномен як множину всіх уявлень особистості про себе, що поєднуються з її оцінками та установками щодо себе. Його компонентами він вважав когнітивний, що містить такі уявлення особистості: про себе у сьогоденні («Я-реальне»); про те, якою вона прагне стати («Я-ідеальне»); про думки щодо неї з боку значущих інших («Я-дзеркальне»); оцінний, який конструюють самооцінки цих уявлень і самоставлення особистості. З цими компонентами узгоджуються вчинки особистості.

В класичній і сучасній психології зверталася увага: на «Я-концепцію» (чи рефлексивне «Я») особистості як систему соціальних установок, що складається з її соціальної ідентичності, самооцінок і уявлень про свої фізичні якості (І. С. Кон); на «Я-образ», самооцінку, саморегуляцію і самоставлення як конструкти «Я-концепції» (В. В. Столін, І. І. Чеснокова); чинники (взаємодії особистості зі значущими іншими, її професійне становлення) і психологічні механізми (рефлексія, самоідентифікація) її розвитку (М. Й. Боришевський, І. С. Булах, А. А. Налчаджян, П. Р. Чамата та ін.).

Зважаючи на окреслене, вважаємо, що «Я-концепція» є системою уявлень особистості про себе, її самооцінок і самоставлень, яка зумовлює вчинки й поведінку цієї особистості. В структурі «Я-концепції» виокремлюємо три компоненти: 1) когнітивний – уявлення особистості про себе; 2) емоційно-оцінний – її самооцінки і самоставлення; 3) поведінковий – саморегуляція та самоконтроль.

Особливий науковий інтерес має вивчення такого виду «Я-концепції» особистості, як професійна. Провідні положення про становлення професійної «Я-концепції» особистості в контексті її професіоналізації обґрунтовані класичними і сучасними вченими – Б. Г. Ананьєвим, О. О. Бодальовим, Є. О. Клімовим, О. М. Кокуном, Н. В. Кузьміною, А. К. Марковою, Л. Б. Шнейдер, В. О. Якуніним та ін. У їх положеннях стверджується, що становлення професійної «Я-концепції» студентів розпочинається на етапі їх професійної підготовки. На цьому важливому етапі професіоналізації, в процесі засвоєння професійних знань і вироблення практичних умінь у них розвиваються професійна свідомість і самосвідомість,

професійно-значущі особистісні якості та готовність до професійної діяльності. Етапу професійної підготовки передує етап професійного вибору, на якому особистість визначається зі своїми професійними намірами і цілями та засобами їх досягнення. Після етапу професійної підготовки настає етап входження в професію – від набуття особистістю професіоналізму до її цілковитої професійної самореалізації, досягнення майстерності. Професіоналізація – це цілісний динамічний процес, який конструюють зазначені етапи.

Проблема становлення студента вищого навчального закладу, як фахівця загалом і його професійної «Я-концепції» зокрема, що є важливою частиною проблеми професіоналізації особистості, останнім часом знаходиться в епіцентрі наукового дискурсу психологів. Досліджуючи різні аспекти проблеми становлення професійної «Я-концепції» студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, науковці довели такі положення: складниками моделі майбутнього практичного психолога є компоненти позитивної «Я-концепції» студентів, які розвиваються протягом їх професійної підготовки у вищому навчальному закладі (І. П. Андрійчук); професійна «Я-концепція» майбутнього юриста є специфічною складовою загальної «Я-концепції», яку зумовлено особливостями його професійної діяльності; в процесі професійної підготовки зростає кількість студентів із високим рівнем актуалізованості професійної ідентичності (Р. В. Каламаж); смислоутворюючим чинником професійного розвитку та провідним показником гармонійності чи дисгармонійності професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців правоохоронної діяльності виступає перспективна самоідентифікація особистості з обраною професією (П. В. Макаренко); стрижневі конструкти моделі професійної підготовки майбутніх медичних психологів – орієнтаційно-оцінний, науково-теоретичний, операційно-дієвий, професійно-значущі якості особистості, мотиваційний, готовність до професійної діяльності; формування у студентів найважливішого компонента – професійно значущих якостей, що водночас є основним чинником їх професійної успішності, може здійснюватися в умовах навчально-виховного процесу засобами моделювання та цілеспрямованого застосування комплексу методів впливу на групи цих якостей (А. С. Борисюк); професійна самосвідомість є усвідомленням і переживанням фаху як особистісно цінного; розвинута професійна самосвідомість студентів є необхідною умовою їх фахової соціалізації; основним механізмом розвитку ідеального образу «Я-фахівець» і прийняття ідеального образу конкретної фахової діяльності є особистісна, предметна та соціальна рефлексія (Н. І. Машенко); становлення професійної складової «Я-концепції» презентує наближення ідеального образу «Я» особистості до соціально заданого образу фахівця, що критично усвідомлюється та приймається нею (В. О. Швидкий); функціонування професійної ідентичності майбутніх педагогів стосується процесу їх адаптації у професійній спільноті, структурування професійного досвіду і прогнозування перспектив професійної діяльності (К. С. Тороп); розвиток професійного образу «Я» майбутніх психологів зумовлено низкою психологічних чинників (характером самоставлення, змістовими та динамічними характеристиками мотиваційної сфери особистості, професійними

здібностями і професійною самосвідомістю), а також формою навчання як ситуаційним чинником (С. О. Ренке).

Узагальнення наукових положень психологів дозволило презентувати розуміння професійної «Я-концепції» в межах нашого дослідження. Професійна «Я-концепція», розвиток якої зумовлено специфікою фахової діяльності, є важливим складником загальної «Я-концепції» особистості. Професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі медицини є складним інтегрованим утворенням, що містить сукупність уявлень і ставлень особистості щодо себе як професіонала, які визначають саморегуляцію її поведінки у професійній сфері. До її структури належить три компоненти: 1) когнітивний – уявлення особистості про себе як фахівця у галузі медицини (образ «Я – фахівець у галузі медицини»); 2) емоційно-оцінний – професійна самооцінка і професійне ставлення до себе як медичного працівника; 3) поведінковий – саморегуляція і самоконтроль у професійній діяльності. Професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі медицини виступає підґрунтям їх професійного саморозвитку.

Проблематиці становлення професійної «Я-концепції» студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації присвячено небагато наукових робіт психологів. Зокрема В. І. Юрченко вивчав особливості формування «Я-концепції» майбутнього вчителя в умовах педагогічного училища; С. П. Поліщук – психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищих професійних училищ; А. М. Лукіянчук – професійну ідентичність майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю; С. І. Моськін – психологічні умови професійного становлення особистості учнів закладів профтехосвіти; О. В. Радзімовська – психологічні чинники розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів; М. І. Попіль – психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх медсестер. Так, в останній роботі виявлено, що фахові деструкції блокують у них цей процес і прагнення професійного зростання.

Узагальнення наукових положень психологів, дозволили зробити такі висновки. Становлення професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців пов'язано з розвитком їх системи цінностей, в якій важливе місце займають цінності, що стосуються професійної діяльності та спільноти. На етапі професійного навчання психологічними чинниками цього процесу є: рівень самоідентифікації студентів із обраною професією; розвинута професійна свідомість (наявність знань про обрану професію, професійно-значущі якості, критерії професіоналізму, професійну етику та т. ін.); психологічна готовність студентів до майбутньої професійної діяльності; їх ставлення до майбутньої професійної діяльності та спільноти; задоволення обраною професією; соціально заданий образ фахівця тощо. Психологічними механізмами – професійна ідентифікація, самоідентифікація та рефлексія

Здійснений психологічний аналіз було покладено в основу дослідження особливостей і чинників становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів.

В другому розділі «Емпіричне вивчення особливостей і чинників становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів»

визначено критерії, показники і рівні, охарактеризовано особливості та чинники досліджуваного процесу.

Критерії становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів (усвідомлення студентами себе як майбутніх медичних працівників середньої ланки, оцінювання студентами себе як майбутніх фахівців медичної сфери, ставлення студентів до себе як середніх медичних працівників у майбутньому, саморегуляція і самоконтроль студентами, як майбутніми медичними працівниками середньої ланки, власної поведінки у професійних ситуаціях) визначалися з огляду на провідні теоретичні положення психологів – Р. Бернса, А. С. Борисюк, В. Джеймса, Р. В. Каламаж, К. Роджерса, Н. Ф. Шевченко, П. Р. Чамати, І. І. Чеснокової та ін. Встановлені критерії сприяли визначенню показників та виокремленню *високого, середнього і низького* рівнів становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів.

Показники *високого рівня*: глибоке усвідомлення студентами себе як майбутніх фахівців у сфері медицини, складність і диференційованість образу «Я – фахівець у галузі медицини», превалювання високоморальних якостей із-поміж реальних та ідеальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників, наявність значної кількості уявлень про себе як майбутніх фахівців медичної сфери; актуальність і велика значущість професійної самоідентичності, переважний збіг оцінок реальних та ідеальних уявлень про себе як професіонала, позитивне ставлення до себе як майбутнього медичного працівника; домінування екстрапунітивної спрямованості поведінки у ситуаціях професійних взаємодій.

Показники *середнього рівня*: недостатнє усвідомлення студентами себе як майбутніх фахівців медичної сфери, не досить велика диференційованість і складність образу «Я – фахівець у галузі медицини», наявність високоморальних якостей із-поміж реальних та ідеальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників, не надто значна кількість уявлень про себе як майбутніх фахівців у сфері медицини; актуальність і не досить велика значущість професійної самоідентичності, адекватна професійна самооцінка, частковий збіг оцінок реальних та ідеальних уявлень про себе як професіонала, переважання позитивного ставлення до себе як майбутнього медичного працівника; превалювання інтрапунітивної спрямованості поведінки у ситуаціях професійних взаємодій.

Показники *низького рівня*: поверхове усвідомлення студентами себе як майбутніх фахівців у сфері медицини, невелика складність і диференційованість образу «Я – фахівець у галузі медицини», згадування окремих високоморальних якостей із-поміж реальних та ідеальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників, наявність незначної кількості уявлень про себе як фахівців медичної сфери; неактуальність або невелика значущість професійної самоідентичності, значні розбіжності між оцінками респондентами реальних уявлень про себе як майбутніх фахівців сфери медицини та їх ідеальними уявленнями, переважно негативне ставлення до себе як майбутнього медичного працівника; домінування імпульсивної спрямованості поведінки у ситуаціях професійних взаємодій.

В емпіричному вивченні чинників й особливостей становлення когнітивного, емоційно-оцінюного і поведінкового компонентів професійної «Я-концепції»

майбутніх медичних працівників узяли участь студенти 1-4 курсів (307 осіб), викладачі та психологи (32 особи) медичних коледжів.

Характеризуючи особливості становлення **когнітивного компонента** професійної «Я-концепції» респондентів, підкреслимо поступове, проте недостатнє збільшення обсягу та поглиблення їх знань про професійно-значущі якості медичних працівників із кожним наступним роком навчання. Недостатнім є й рівень становлення у них реальних та ідеальних уявлень про себе, що конструюють образ «Я – фахівець у галузі медицини». Цей рівень несуттєво підвищується з кожним роком професійного навчання: на 1-му і 2-му курсах помічено переважання низького, на 3-му – середнього, на 4-му – високого.

Першокурсники загалом вжили 55 різних якостей, зокрема 38 – для опису реального «Я» і 34 – ідеального. З-поміж їх *реальних уявлень* про себе домінували: відповідальність (48,65 %), ввічливість (25,68 %), чуйність (18,92 %), чесність (16,22 %), співчутливість (13,51 %), уважність (13,51 %), доброзичливість (12,16 %), освіченість (12,16 %), щирість (12,16 %); *ідеальних* – відповідальність (54,05 %), професійна компетентність (22,97 %), відданість справі (20,27 %), ввічливість (18,92 %). Другокурсники загалом використали 57 різних рис, зокрема 38 – для опису реального «Я» і 33 – ідеального. З-поміж їх *реальних уявлень* про себе переважали: відповідальність (39,53 %), співчутливість (26,74 %), ввічливість (26,74 %), чуйність (20,93 %), чесність (16,28 %), відданість справі та старанність – по 12,79 %; щирість, доброзичливість та освіченість – по 10,47 %; *ідеальних* – відповідальність (54,65 %), відданість справі (34,88 %), освіченість (25,58 %). Третьокурсники загалом застосували 52 різних рис: по 40 для опису реального та ідеального «Я». Серед їх *реальних уявлень* про себе превалювали: відповідальність (44,74 %), доброзичливість (18,42 %), уважність та обережність (по 14,47 %), чесність і ввічливість (по 11,84 %), чуйність, совісність, відданість справі (по 9,21 %); *ідеальних* – відповідальність (63,16 %), відданість справі (23,68 %), освіченість (15,79 %), професійна компетентність (11,84 %). Четвертокурсники загалом ужили 45 різних рис, зокрема 32 – для опису реального «Я» і 36 – ідеального. З-поміж їх *реальних уявлень* про себе переважали: відповідальність (50,7 %), ввічливість (29,58 %), доброзичливість (22,54 %), гуманність і чуйність (по 12,68 %); *ідеальних* – професійна компетентність (46,48 %), відповідальність (39,44 %), освіченість (19,72 %), відданість справі, гуманність і доброзичливість – по 12,68 %. Отже, лише на 3-му і 4-му курсах помітно збільшується кількість високоморальних рис із-поміж реальних та ідеальних уявлень респондентів про себе як майбутніх медичних працівників. Позитивним є поступове збільшення кількості збігів цих уявлень від 1-го до 4-го курсу. Проте загалом зафіксовано, що на 1-му курсі багато студентів вирізняються, переважно, низьким рівнем розвитку когнітивного компонента, на 2-му – низьким і середнім, на 3-му – середнім, на 4-му – середнім і високим.

Висвітлюючи особливості становлення **емоційно-оцінного компонента** професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів, насамперед відзначимо зниження актуальності професійної самоідентичності з кожним наступним роком навчання (на 1-му курсі – 71,62 %; 2-му – 65,12 %; 3-му – 53,95 %; 4-му – 38,03 %).

Натомість значущість професійної самоідентичності для респондентів від 1-го до 4-го курсів навчання певною мірою підвищується, виявляючись у домінуванні її високого рівня в багатьох із них. Емпірично зафіксовано, що середнє значення рангового показника значущості професійної самоідентичності зростає від 6,76 (на 2-му курсі) і 6,52 (на 1-му курсі) до 4,18 (на 4-му курсі) й 2,83 (на 3-му курсі). Середнє значення цього показника для усієї вибірки становить 5,07.

Найбільша кількість респондентів оцінюють себе як професіонала середньо (на 1-му курсі – 59,46 %; 2-му – 53,49 %; 3-му – 51,32 %; 4-му – 47,89 %), дещо менша – низько (на 1-му курсі – 27,03 %; 2-му – 31,39 %; 3-му – 30,26 %; 4-му – 25,35 %), найменша – високо (на 1-му курсі – 13,51 %; 2-му – 15,12 %; 3-му – 18,42 %; 4-му – 26,76 %). Впродовж професійного навчання зміни у кількісних показниках професійної самооцінки студентів є незначними. Ставлення до себе як професіонала у більшості респондентів є середнім (на 1-му курсі – 59,46 %; 2-му – 67,44 %; 3-му – 68,42 %; 4-му – 67,6 %), у меншій – високим (на 1-му курсі – 27,03 %; 2-му – 19,77 %; 3-му – 21,06 %; 4-му – 19,72 %) і в найменшій – низьким (на 1-му курсі – 13,51 %; 2-му – 12,79 %; 3-му – 10,52 %; 4-му – 12,68 %). Упродовж навчання значних змін у професійному самоставленні не відбувається.

Розкриваючи особливості становлення **поведінкового компонента** професійної «Я-концепції» студентів, зазначимо, що впродовж періоду професійного навчання помічено незначне зменшення проявів екстрапунітивної спрямованості поведінки (1-й курс – 29,73 %; 2-й – 26,75 %; 3-й – 23,68 %; 4-й – 21,13 %). Одержані показники свідчать, що до закінчення професійного навчання вони розпочинають розуміти необхідність уникнення агресивності у ситуаціях взаємодії медичного працівника з хворими. Зафіксоване й несуттєве збільшення інтрапунітивної спрямованості (1-й курс – 45,95 %; 2-й – 47,67 %; 3-й – 50 %; 4-й – 52,11 %), що підтверджує зростання тенденції до самозахисту чи слабкості у майбутніх медичних працівників упродовж їх професійного навчання і може виявлятися у докорах, звинуваченнях й осуді самих себе як джерела фрустраційної ситуації. Також несуттєво збільшується й імпульсивна спрямованість (1-й курс – 24,32 %; 2-й – 25,58 %; 3-й – 26,32 %; 4-й – 26,76 %), що свідчить про посилення у студентів прагнення уникати осуду в професійних ситуаціях фрустрації протягом їх навчання в медичному коледжі.

Від 1-го до 4-го курсу в респондентів виявлено статистично незначуще зростання кількісних показників перешкоджувально-домінантного і самозахисного типів поведінки та несуттєве спадання розв'язуючого. Першо- та другокурсники переважно апелюють до свого прагнення допомагати хворим, натомість третьо- і четвертокурсники – до виконання ними професійної діяльності в близькому майбутньому. Їх більшу кількість характеризує інтрапунітивна спрямованість поведінки, меншу – екстрапунітивна та імпульсивна. Тобто частіше студенти схильні дотримуватися самозахисного типу поведінки у фрустраційних професійних ситуаціях, рідше – перешкоджувально-домінантного і розв'язуючого.

Також від 1-го до 4-го року професійного навчання установлено поступове зростання кількості досліджуваних, які впевнені в неправильності власного

професійного вибору і не будуть реалізувати себе у медичній сфері. Проте їх кількість є невеликою на кожному курсі.

Емпірично встановлено, що психологічними чинниками становлення професійної «Я-концепції» студентів 1-4-х курсів медичних коледжів є: розвиненість їх професійної свідомості (0,657); ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності (0,721); співвідношення їх реальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників із ідеальними (0,763); місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері досліджуваних (0,351); прагнення професійної самореалізації (0,287); значущість для студентів обраної професії, актуальність і значущість професійної самоідентичності (0,567); соціальними – професійна освіта (0,571); престижність професії медичного працівника у суспільстві (0,631); соціальний статус медичних працівників у суспільстві (0,698); ставлення до медичних працівників у суспільстві (0,597).

Одержані результати про недостатнє становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів протягом їх навчання зумовили необхідність організації та здійснення розвивального впливу на цей процес.

У третьому розділі «Психологічний супровід розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів» презентовано психологічну модель і програму розвитку професійної «Я-концепції» у майбутніх медичних працівників, результати її апробації та методичні рекомендації для психологів і викладачів із розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів.

Психологічну модель і програму психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів розроблено на основі положень учених про сутність і структуру «Я-концепції» особистості (І. С. Булах, К. Роджерс, П. Р. Чамата та ін.), становлення професійної «Я-концепції» студентів (А. С. Борисюк, Р. В. Каламаж, Н. Ф. Шевченко та ін.), специфіку професійної діяльності середніх медичних працівників (І. Я. Губенко, Л. М. Супрун, І. Харді та ін.), ефективність професійного навчання (Г. Девідсон, С. М. Костроміна та ін.), гуманізацію освітнього процесу у вищих навчальних закладах (І. Д. Бех, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко та ін.). Провідною умовою розвитку професійної «Я-концепції» визначено організовані систематичні цілеспрямовані взаємодії викладачів і психологів зі студентами для інтенсифікації розвитку її когнітивного, емоційно-оцінного і регулятивного компонентів. Забезпеченню ефективності авторської програми сприяло використання ряду засобів розвитку професійної свідомості, самосвідомості та самоідентичності у студентів, які успішно впровадили психологи (А. С. Борисюк, Л. В. Долинська, А. М. Лукіяничук, М. І. Попіль та ін.).

Психологічну модель розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів презентовано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, в авторській моделі підкреслено, що в процесі розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів важливо враховувати його провідні психологічні чинники. А саме – розвиненість професійної свідомості студентів; їх ставлення до майбутньої професійної діяльності; співвідношення реальних уявлень студентів про себе як майбутніх медичних працівників із ідеальними (еталоном); місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері

особистості; прагнення професійної самореалізації; значущість для студентів обраної професії, актуальність і значущість професійної самоідентичності.

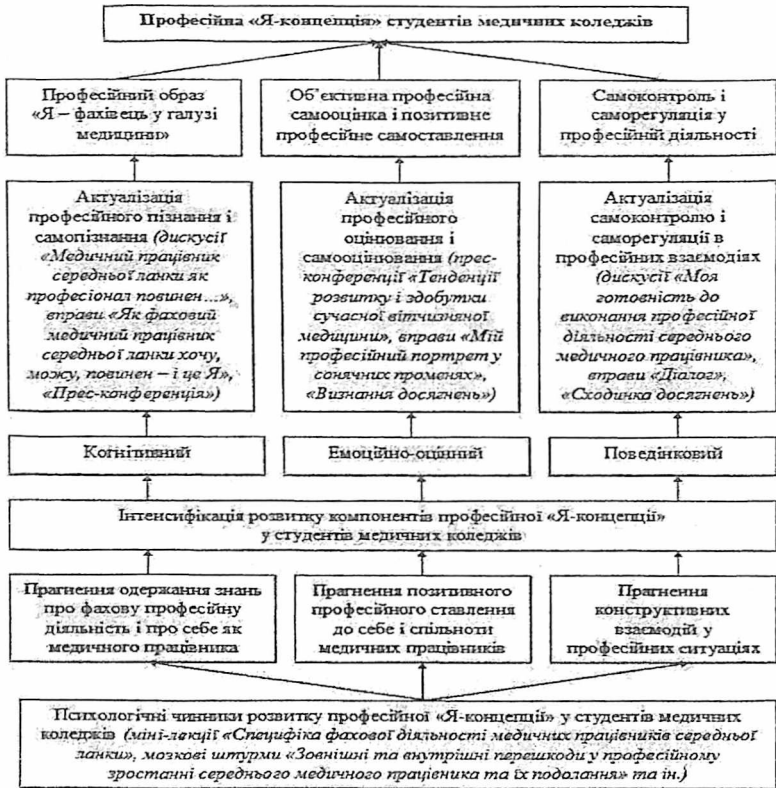

Рис. 1. Психологічна модель розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів

Враховання чинників цього процесу зумовлюватиме виникнення у них низки прагнень: одержання знань про професійну діяльність і про себе як медичного працівника, позитивного професійного ставлення до себе і спільноти медичних працівників, конструктивних взаємодій у професійних ситуаціях. Окреслене визначено підґрунтям роботи з інтенсифікації розвитку компонентів професійної «Я-концепції» у студентів, що має здійснюватися у напрямках актуалізації процесів професійного пізнання і самопізнання, оцінювання й самооцінювання, самоконтролю і саморегуляції у професійних взаємодіях. Її найважливішим результатом має стати виникнення в студентів таких конструктивних компонентів професійної «Я-концепції»: професійного образу «Я – фахівець у галузі медицини» (когнітивний), об’єктивної професійної самооцінки та позитивного професійного самоставлення (емоційно-оцінний), самоконтролю і саморегуляції в професійній

діяльності (поведінковий). Ефективність розвитку професійної «Я-концепції» в студентів медичних коледжів забезпечувалася послідовним виконанням окресленої роботи, з огляду на психологічні чинники цього процесу.

Основна мета програми психологічного супроводу полягала в інтенсифікації розвитку когнітивного, емоційно-оцінного і поведінкового компонентів професійної «Я-концепції» у майбутніх медичних працівників з урахуванням чинників цього процесу. До контрольної та експериментальної груп увійшло по 28 студентів, переважно з низьким і середнім рівнями розвитку зазначених компонентів.

Програма реалізовувалася протягом 2016-2017 навчального року за такими етапами. На *першому* етапі організовувалася і проводилася просвітницька й розвивальна робота з викладачами і психологом (ознайомлення з програмою, міні-лекції «Психологічні особливості розвитку особистості в юнацькому віці», «Основні чинники розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів», бесіди «Досягнення світової та вітчизняної медицини», «Ідеальний фахівець медичної сфери середньої ланки повинен бути...» та ін.). На *другому* етапі здійснювалася психологічна діагностика показників професійної «Я-концепції» у студентів експериментальної та контрольної груп до проведення формувального експерименту. Застосовано такі ж методики, що у констатувальному експерименті.

На *третьому* етапі апробувалася програма психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів. Урахування психологічних чинників у цьому процесі передбачало розвиток їх професійної свідомості, збільшення обсягу знань про становлення медицини як науки, поглиблення розуміння ними специфіки професійної діяльності медичних працівників, ознайомлення з професійно-значущими якостями середніх медичних працівників і нормами їх поведінки, посилення їх поваги до медичних працівників усіх ланок, зменшення розбіжностей між їх реальними та ідеальними уявленнями про себе як майбутніх медичних працівників середньої ланки тощо. З цією метою було проведено прес-конференції: «Досягнення сучасної зарубіжної медицини», «Нобелівські премії в медицині та їх лауреати» та ін. А також – міні-лекції щодо специфіки професійної діяльності медичних працівників усіх ланок, професійно-значущих рис середніх медичних працівників і норм поведінки; мозкові штурми – перешкод у професійному зростанні середнього медичного працівника та їх подолання, міфи і стереотипи про медичну професію; групові дискусії – професіоналізму середніх медичних працівників і його критеріїв тощо.

Розвиток *когнітивного компонента* професійної «Я-концепції» у студентів спрямовувався на актуалізацію їх професійної ідентичності, появу в них прагнення професійного самопізнання, ускладнення їх реальних та ідеальних уявлень про себе як майбутніх фахівців медичної сфери і поглиблення усвідомлення ними цих уявлень. Із цією метою було організовано та проведено ряд групових дискусій («Мій вибір майбутньої професії», «Медичний працівник середньої ланки як професіонал повинен...» та ін.), вправ («Як фаховий медичний працівник середньої ланки хочу, можу, повинен – і це Я», «Прес-конференція» та ін.).

Розвиток *емоційно-оцінного компонента* професійної «Я-концепції» в студентів спрямовувався на підвищення рівня значущості професійної ідентичності;

появу чи закріплення в них професійної гідності й самоповаги, адекватної професійної самооцінки, позитивного професійного самоставлення. З цією метою на зустрічі з ними запрошувалися лікарі-новатори, заслужені лікарі України, досвідчені медичні працівники всіх ланок. Для студентів організовувалися і прес-конференції «Визначні світові медичні працівники», «Тенденції розвитку і здобутки сучасної вітчизняної медицини», проводилися вправи «Мій професійний портрет у сонячних променях», «Визнання досягнень», «Ідентифікація переживань» та ін.

Розвиток поведінкового компонента професійної «Я-концепції» в студентів був спрямований на появу стійких прагнень професійного самовдосконалення і самореалізації; вдосконалення їх комунікативної компетентності; вироблення у них умінь конструктивного вирішення професійних ситуацій. Із цією метою проводилися групові дискусії: «Моя готовність до виконання професійної діяльності середнього медичного працівника», «Професійна самореалізація середнього медичного працівника» тощо, вправи «Діалог», «Сходінка досягнень» тощо, рольові ігри «На прийомі в терапевта», «Пацієнт, лікар і медсестра» та ін.

Окрім цього, студенти залучалися до участі у виховних заходах і конкурсах, які проводилися в медичному коледжі. А саме – X Всеукраїнському конкурсі професійної майстерності медичних сестер «Ескулап-професіонал», майстер-класі з надання першої допомоги, мистецькому святі для людей з обмеженими фізичними можливостями, благодійному телерадіомарафоні «Подаруй дитині життя», «Краща за професією», «Кращий фельдшер року» та ін. Також вони взяли участь у відзначенні свят із нагоди Міжнародного дня медичної сестри, Дня медичного працівника, Всесвітнього дня надання першої медичної допомоги та ін.

На *четвертому* етапі здійснювалася психологічна діагностика кількісних і якісних показників компонентів професійної «Я-концепції» у студентів експериментальної та контрольної груп (див. табл. 1). На *п'ятому* – за допомогою χ^2 -критерію Пірсона визначалася ефективність авторської програми.

Таблиця 1

**Динаміка розвитку компонентів професійної «Я-концепції»
у студентів експериментальної та контрольної груп
до та після проведення формувального експерименту (%), n=56**

Компоненти	Рівні	Експериментальна група (n=28)		Контрольна група (n=28)	
		до	після	до	після
когнітивний	високий	10,71	25	10,71	10,71
	середній	42,86	53,57	46,43	53,576
	низький	46,43	21,43	42,86	35,71
емоційно-оцінний	високий	17,86	32,15	14,28	17,86
	середній	46,43	57,14	53,57	57,14
	низький	35,71	10,71	32,15	25
поведінковий	високий	10,71	17,86	10,71	10,71
	середній	35,71	46,43	39,29	46,43
	низький	53,57	35,71	50	42,86

Як видно з табл. 1, після проведення формувального експерименту в усіх компонентах професійної «Я-концепції» студентів експериментальної групи відбулися значні позитивні зміни. Так, у *когнітивному* компоненті зафіксовано збільшення кількісних показників *високого* (на 14,29 %) й *середнього* (на 10,71 %) рівнів і зменшення – *низького* (на 25 %). В *емоційно-оцінному* – відбулися такі ж самі зміни. В *поведінковому* компоненті встановлено збільшення кількісних показників *високого* (на 7,15 %) й *середнього* (на 10,72 %) рівнів і зменшення – *низького* (на 17,86 %). Значущість цих змін підтвердилася статистично для усіх компонентів (когнітивного – $\chi^2 = 16,116$ при $p < 0,01$; емоційно-оцінного – $\chi^2 = 18,654$ при $p < 0,01$; поведінкового – $\chi^2 = 6,756$ при $p < 0,05$).

Проте в контрольній групі після проведення формувального експерименту в компонентах професійної «Я-концепції» студентів істотних змін не зафіксовано, що підтверджено статистично для усіх компонентів (когнітивного – $\chi^2 = 1,158$ при $p < 0,05$; емоційно-оцінного – $\chi^2 = 1,408$ при $p < 0,05$; поведінкового – $\chi^2 = 1,142$ при $p < 0,05$). Одержані результати свідчать про ефективність авторської програми.

На *шостому* етапі формулювалися методичні рекомендації для психологів і викладачів із розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів.

Отже, теоретичні та емпіричні результати дослідження психологічних чинників становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів свідчать, що його мету досягнуто, завдання виконано, припущення підтверджено.

ВИСНОВКИ

У дисертації розкрито теоретичні та емпіричні результати розв'язання проблеми становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів, визначено особливості й основні чинники досліджуваного процесу, розроблено та апробовано програму його психологічного супроводу.

1. «Я-концепція» – це система уявлень особистості про себе, самооцінок і самоставлень, що регулює її вчинки і поведінку. В її структурі виокремлено три компоненти: 1) когнітивний – уявлення особистості про себе; 2) емоційно-оцінний – її самооцінки і самоставлення; 3) поведінковий – саморегуляція і самоконтроль. Провідним чинником розвитку «Я-концепції» особистості є її взаємодія зі значущими іншими, психологічними механізмами – рефлексія, ідентифікація та самоконтроль.

Професійна «Я-концепція» майбутнього фахівця є важливим складником загальної «Я-концепції» особистості. Розвиток професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців значною мірою залежить від специфіки їх професійної діяльності. Професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі медицини є складним інтегрованим утворенням, до якого належить низка уявлень і ставлень особистості щодо себе як майбутнього медичного працівника, що зумовлюють вплив на саморегуляцію її поведінки у професійній сфері. В її структурі виокремлено три компоненти: 1) когнітивний – уявлення студентів про себе як фахівців у галузі медицини, що презентовані образом «Я – фахівець у галузі медицини»; 2) емоційно-оцінний – їх професійна самооцінка і професійне ставлення до себе як фахівця у медичній сфері; 3) поведінковий – саморегуляція і

самоконтроль у професійній діяльності. Професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі медицини є основою їх професійного саморозвитку.

2. Основними психологічними чинниками становлення професійної «Я-концепції» студентів, як майбутніх фахівців у різних сферах, є: рівень їх самоідентифікації з обраною професією; розвинута професійна свідомість (зокрема наявність знань про обрану професію, професійно-значущі якості, критерії професіоналізму, професійну етику тощо); психологічна готовність студентів до майбутньої професійної діяльності; їх ставлення до цієї діяльності та професійної спільноти; задоволення обраною професією; соціально заданий образ фахівця тощо. Психологічними механізмами цього процесу є: професійна ідентифікація, самоідентифікація та рефлексія.

Критеріями становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів визначено: їх самоусвідомлення як майбутніх медичних працівників середньої ланки, самооцінювання як майбутніх фахівців медичної сфери, ставлення до себе як середніх медичних працівників, саморегуляція і самоконтроль власної поведінки у професійних ситуаціях. За цими критеріями встановлено показники та охарактеризовано високий, середній і низький рівні розвитку професійної «Я-концепції» студентів коледжів медичного профілю.

3. Емпірично зафіксовано поступове, проте недостатнє збільшення обсягу та поглиблення знань студентів медичних коледжів про професійно-значущі якості медичних працівників із кожним наступним роком їх навчання. Недостатнім є й рівень становлення у них реальних та ідеальних професійних уявлень про себе, що конструюють образ «Я – фахівець у галузі медицини». Цей рівень несуттєво підвищується з кожним роком навчання студентів. Зокрема на третьому і четвертому курсах досить помітно збільшується кількість високоморальних рис із-поміж їх реальних й ідеальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників. Професійна самоідентичність виявилася актуальною лише для половини майбутніх середніх медичних працівників. Від початку до закінчення професійного навчання помічено значне зниження актуальності професійної самоідентичності для студентів. Проте значущість професійної самоідентичності протягом навчання певною мірою підвищується, виявляючись у домінуванні її високого рівня в багатьох із них.

Найбільша частина (майже половина) досліджуваних оцінюють себе як професіонала середньо, дещо менша (майже третина) – низько, найменша (майже п'ята частина) – високо. Протягом професійного навчання зміни у кількісних показниках їх професійної самооцінки є незначними. Ставлення до себе як професіонала у більшій частині (дещо більше половини) студентів є середнім, у меншій (майже п'ятої) – високим і в найменшій (майже десятої) – низьким. Упродовж навчання значних змін у їх професійному самоставленні не відбувається.

Більшу частину майбутніх середніх медичних працівників характеризує інтрапунітивна спрямованість поведінки, натомість меншу – екстрапунітивна та імпульсивна. Протягом періоду професійного навчання в них помічено незначне зменшення проявів екстрапунітивної спрямованості поведінки та несуттєве збільшення – інтрапунітивної й імпульсивної. Найчастіше студенти схильні

дотримуватися самозахисного типу поведінки у фрустраційних професійних ситуаціях, досить рідко – перешкоджувально-домінантного і розв’язуючого. Протягом професійного навчання у майбутніх медичних працівників середньої ланки зафіксовано статистично незначуще зростання кількісних показників перешкоджувально-домінантного й самозахисного типів поведінки і несуттєве спадання розв’язуючого. Першо- та другокурсники переважно апелюють до свого прагнення допомагати хворим, натомість третьо- і четвертокурсники – до виконання ними професійної діяльності в близькому майбутньому.

4. Основними психологічними чинниками становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів визначено: розвиненість їх професійної свідомості; ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності; співвідношення їх реальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників із ідеальними (сталоном); місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері студентів; їх прагнення професійної самореалізації; значущість для них обраної професії, актуальність і значущість професійної самоідентичності. Натомість соціальними – професійну освіту; престижність професії медичного працівника у суспільстві; соціальний статус медичних працівників у суспільстві; ставлення до медичних працівників у суспільстві.

5. Створення на етапі навчання студентів у медичному коледжі необхідних психолого-педагогічних умов є важливим для їх успішного професійного становлення і максимального психологічного розвитку як майбутніх медичних фахівців середньої ланки. Програма психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» в студентів медичних коледжів, що розроблена на основі відповідної моделі, спрямована на інтенсифікацію розвитку когнітивного, емоційно-оцінного і поведінкового компонентів їх професійної «Я-концепції» з урахуванням внутрішніх чинників досліджуваного процесу.

В професійній «Я-концепції» студентів експериментальної групи встановлено статистично значущі зміни, що виявилися у збільшенні обсягу їх знань про обрану професію, професійно-значущі якості її представників, критерії професіоналізму, професійну етику і кількості реальних й ідеальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників середньої ланки, актуальності й досить високій значущості професійної самоідентичності, адекватній професійній самооцінці, позитивному професійному самоставленні, прагненні конструктивного вирішення конфліктних ситуацій. У контрольній групі статистично значущих змін не відбулося. За результатами проведеного дослідження для психологів і викладачів медичних коледжів сформульовано методичні рекомендації з розвитку професійної «Я-концепції» у студентів цих навчальних закладів.

Проведене автором дослідження проблеми психологічних чинників становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів не охоплює всіх її аспектів. На глибше теоретичне та емпіричне наукове вивчення очікують питання, які пов’язані з психологічною готовністю майбутніх медичних працівників середньої ланки до професійної самореалізації, з психологічним супроводом розвитку професійної свідомості у студентів медичних коледжів тощо.

СПИСОК ОПУБЛКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях

1. Ушакова К. Ю. Феномен «Я-концепція» особистості: психологічний науковий дискурс / К. Ю. Ушакова // Наук. вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2014. – Вип. 712. – С. 186–193.

2. Ушакова К. Ю. Вікові особливості становлення «Я-концепції» в ранній юності / К. Ю. Ушакова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць ДВНЗ «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – № 1 (7) / 2015. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – С. 207–213.

3. Ушакова К. Ю. Соціальні та психологічні чинники розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів / К. Ю. Ушакова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – № 5 (50). – С. 131-137.

Статті у наукометричних зарубіжних і вітчизняних фахових виданнях

4. Ушакова К. Ю. Динаміка актуальності та значущості професійної ідентичності студентів медичних коледжів / К. Ю. Ушакова // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2016. – IV (47), Issue 101. – P. 73-76.

5. Ушакова К. Ю. Програма психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів / К. Ю. Ушакова // Наук. вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» : зб. наук. праць. – Херсон : ХДУ, 2017. – Вип. 4, том 2. – С. 122-127.

Матеріали конференцій і методичні рекомендації

6. Ушакова К. Ю. Вивчення проблеми професійної «Я-концепції» у вітчизняній психологічній науці / К. Ю. Ушакова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Розвиток професіонала і професіоналізму : теорія і практика»], (м. Черкаси, Україна – м. Добрич, Болгарія, 22-26 вересня 2014 р.) / Українська Академія Акмеологічних Наук, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Міжнародний університетський коледж (Болгарія), University of Wales Institute Cardiff, Варшавський університет Кардинала Стефана Вишинського (Польща), Земантія коледж (Литва) / за заг. ред. С. П. Архипової. – Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2014. – С. 354–357.

7. Ушакова К. Ю. Основні наукові психологічні підходи до вивчення проблеми професійної «Я-концепції» / К. Ю. Ушакова // Матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів Інституту філософської освіти і науки [«Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету»], (м. Київ, 6-10 квітня 2015 р.) / ред. рада І. І. Дробот (голова) та ін. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 116–118.

8. Ушакова К. Ю. Психологічна модель розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів / К. Ю. Ушакова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні питання сучасної психології»], (м. Дніпро, 22-23 вересня 2017 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 79–82.

9. Ушакова К. Ю. Развитие профессиональной «Я-концепции» у студентов медицинских колледжей : методические рекомендации / К. Ю. Ушакова. – Чернівці : Яворський С. Н., 2017. – 28 с.

АНОТАЦІЇ

Ушакова К.Ю. Психологічні чинники становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2018.

У дисертації проведено теоретичний аналіз проблеми дослідження, встановлено психологічний зміст і структуру феномена «професійна «Я-концепція» майбутніх медичних працівників». Визначено критерії (усвідомлення студентами себе як майбутніх медичних працівників, їх самооцінювання як майбутніх фахівців медичної сфери, ставлення студентів до себе як медичних працівників у майбутньому, саморегуляція і самоконтроль ними власної поведінки у професійних ситуаціях), показники і рівні (високий, середній, низький) становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів. Емпірично виявлено особливості та психологічні (розвиненість професійної свідомості; ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності; співвідношення їх реальних уявлень про себе як майбутніх медичних працівників із ідеальними; місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері студентів; прагнення професійної самореалізації; значущість обраної професії, актуальність і значущість професійної самоідентичності) й соціальні (професійна освіта; престижність професії медичного працівника у суспільстві; її соціальний статус у суспільстві; ставлення до медичних працівників у суспільстві) чинники становлення професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів. Доведено ефективність авторської програми психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів.

Ключові слова: «Я-концепція», професійна «Я-концепція», когнітивний компонент, емоційно-оцінний компонент, поведінковий компонент, чинники, становлення, розвиток, студенти, медичні коледжі.

Ушакова К. Ю. Психологические факторы становления профессиональной «Я-концепции» у студентов медицинских колледжей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2018.

В диссертации проведен теоретический анализ проблемы исследования, определена психологическая сущность и структура феномена «профессиональная «Я-концепция» будущих медицинских работников». Определены критерии (осознание студентами себя как будущих медицинских работников, их самооценки как будущих специалистов медицинской сферы, отношение студентов к себе как

медицинских работников в будущем, их саморегуляция и самоконтроль своего поведения в профессиональных ситуациях), показатели и уровни (высокий, средний, низкий) становления профессиональной «Я-концепции» студентов медицинских колледжей.

Проведенное эмпирическое исследование позволило определить основные особенности и психологические факторы профессиональной «Я-концепции» студентов медицинских колледжей. В частности установлено недостаточное становление когнитивного, эмоционально-оценочного и поведенческого компонента профессиональной «Я-концепции» студентов. Определены основные факторы становления профессиональной «Я-концепции» студентов медицинских колледжей – психологические (развитость профессионального сознания, отношение студентов к будущей профессиональной деятельности, соотношение их реальных представлений о себе как будущих медицинских работников с идеальными, место профессиональной направленности в мотивационной сфере студентов, стремление профессиональной самореализации; значимость выбранной профессии, актуальность и значимость профессиональной самоидентичности) и социальные (профессиональное образование; престижность профессии; профессиональное образование; престижность профессии медицинского работника в обществе, ее социальный статус в обществе, отношение к медицинским работникам в обществе).

Доказана эффективность авторской программы психологического сопровождения развития профессиональной «Я-концепции» у студентов медицинских колледжей. Разработаны методические рекомендации психологам и преподавателям медицинских колледжей по развитию профессиональной «Я-концепции» у студентов.

Ключевые слова: «Я-концепция», профессиональная «Я-концепция», когнитивный компонент, эмоционально-оценочный компонент, поведенческий компонент, факторы, становление, развитие, студенты, медицинские колледжи.

Ushakova K. Yu. Psychological Factors of Becoming a Professional «I-concept» for students of medical colleges. – On the rights of the manuscript.

Thesis for the Candidate degree in Psychology, speciality 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology. – National Dragomanov Pedagogical University, Kyiv, 2018.

In the dissertation the theoretical analysis of the research problem, the psychological content and the structure of the phenomenon «professional «I-concept» of the future medical workers» are established. The criteria are defined (students' awareness of themselves as future medical workers, their self-assessment as future specialists in the medical sphere, the attitude of students towards themselves as medical workers in the future, self-regulation and self-control of their own behavior in professional situations), indicators and levels (high, medium, low) the formation of a professional «I-concept» of students of medical colleges. Empirically revealed features and psychological (development of professional consciousness, the attitude of students to future professional activity, the ratio of their real perceptions of themselves as future medical professionals with the ideal, the place of professional orientation in the student's motivational field, the desire for professional self-realization, the importance of the chosen profession, relevance

and the significance of professional self-identity) and social (vocational education, the prestige of the profession of medical worker in a society, its social the position in society, attitudes to health workers in society) factors of formation of professional «self-concept» students of medical colleges. The effectiveness of the author's program of psychological support for the development of the professional «I-concept» at the students of medical colleges has been proved.

Key words: «I-concept», professional «I-concept», cognitive component, emotional-estimating component, behavioral component, factors, formation, development, students, medical colleges.

**НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова**

100317752

Підписано до друку 17.01.2018. Папір офсетний. Формат 60x84/16

Ум. друк. арк. 0,9. Зам. № 4. Тираж 100 прим.

Виготівник: Яворський С. Н.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЧЦ №18 від 17.03.2009 р.

58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. 099 73 22 544